



EWELINA ZDEBSKA*

POLSKA TRADYCJA PRACY SOCJALNEJ WOBEC NOWYCH TRENDÓW W POLITYCE SPOŁECZNEJ

ABSTRAKT

Współczesna praca socjalna, a co za tym idzie, pracownik socjalny, stoi przed wieloma wyzwaniami. Z jednej strony mamy problemy społeczne i kluczową rolę pracownika socjalnego, a z drugiej nowe trendy w polityce społecznej. Aby holistycznie spojrzeć na pracę socjalną, należy traktować te obszary kompatybilnie. Inwestycyjna polityka społeczna oparta na rozwiniętych usługach społecznych, wielopłaszczyznowa i multiprofesjonalna współpraca międzyinstytucjonalna, międzysektorowa i międzyresortowa, deinstytucjonalizacja rozumiana jako gwarancja poszanowania praw człowieka oraz lepsza jakość życia to oczekiwania stawiane dzisiejszym zmianom. Miejsce pracy socjalnej i roli pracownika socjalnego w kontekście szans, wyzwań i zagrożeń prowadzących do podmiotowości człowieka potrzebującego w centrum wszelkich działań pomocowych jest kluczową kwestią rozważań. Istotą tych zmian powinien być również rozwój zawodów i profesji pomocowych. Szansa na nowe rozwiązania, nową jakość oraz znalezienie alternatywnego modelu społecznego, który byłby bardziej skuteczny i dostosowany do aktualnych oczekiwań społecznych, są zapewne wyzwaniem dla pracownika socjalnego jako koordynatora, realizatora działań pomocowych, usług społecznych.

SŁOWA KLUCZOWE: praca socjalna, pracownik socjalny, polityka społeczna, usługi, deinstytucjonalizacja, kształcenie

WPROWADZENIE

Działalność pomocowa na rzecz osób, które same nie są w stanie zaspokoić swoich niezbędnych potrzeb egzystencjalnych, ma w Polsce swoją tradycję. Mówimy tu o pracy socjalnej, o kształceniu do pracy socjal-

* Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Spraw Społecznych i Zdrowia Publicznego; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1698-6663>

nej oraz systemie pomocowym. Pomoc społeczna to instytucje oraz określone procedury, ale to także wykwalifikowani pracownicy socjalni. Istota tej pracy socjalnej i pomocy społecznej opiera się na trzech ważnych przesłankach. Po pierwsze, liczy się człowiek. Po drugie, ten człowiek ma problemy osobiste, rodzinne, społeczne, które wynikają z interakcji z innymi ludźmi. Dodać należy, że jest to człowiek znany z imienia i nazwiska, a zatem nie powinien być kimś anonimowym. Po trzecie, można coś uczynić dla złagodzenia tych problemów i wzbogacenia (w szerokim sensie tego słowa) życia jednostki (Skidmore, Thackeray, 1998, s. 14–15). Należy wskazać również związki między pomocą społeczną a polityką społeczną, gdzie praca socjalna, która wyrosła z humanitarnych i demokratycznych idei, opierających się na szacunku wobec równości, wartości i godności wszystkich ludzi, stanowić będzie istotę działalności pomocowej. Do dzisiaj, chociaż minęło już sporo czasu od swego początku, tj. od ponad wieku, praktyka pracy socjalnej dąży do zetknięcia ludzkich potrzeb z twórczymi ludzkimi możliwościami, a jej fundament stanowi dbałość o godność człowieka. Prawa człowieka oraz sprawiedliwość społeczna służą za motywację i uprawnienie do działań w ramach pracy socjalnej. Profesjonaliści dążą do złagodzenia ubóstwa, wykluczenia i marginalizacji społecznej ludzi w celu włączenia ich do społeczności, a wartości pracy socjalnej są wyrażone w zawodowych – narodowych i międzynarodowych – kodeksach etycznych.

POLSKA TRADYCJA PRACY SOCJALNEJ I POMOCY SPOŁECZNEJ – WYBRANE WĄTKI

Praca socjalna, choć powszechnie uważana za stosunkowo młodą dziedzinę działalności na rzecz drugiego człowieka, ma w Polsce dość długą tradycję. Do II wojny światowej rozwój działalności charytatywnej i pomocy społecznej przebiegał podobnie jak w całej Europie. Do początku XIX w. działalność charytatywna rozwijała się pod wpływem Kościoła katolickiego. Jej początki sięgają średniowiecza i wiążą się z powstaniem zakonów prowadzących przytułki dla najuboższych oraz szpitale. To właśnie klasztory w średniowieczu były jedyną instytucją świadczącą w sposób systematyczny i zorganizowany pomoc charytatywną (Czarnecki, 2013, s. 60). Stopniowo tą działalnością zajmowały się również osoby świeckie, jednak to Kościół katolicki do XIX w. pełnił kluczową funkcję w tej kwestii. W Polsce od oświecenia rozpoczął się proces przejmowania zadań związanych z pomocą przez instytucje pań-

stwowe. Wskutek utraty niepodległości i rozbiorów przebiegało to różnie, w różnym tempie i miało odmienne formy w każdym z zaborów. Intensywny rozwój pomocy przypada na XIX w., kiedy to zaczęły powstawać instytucje państwowe, organizacje opiekuńcze, jednak skupiające się głównie w większych miastach i skierowane do wybranych grup osób.

W drugiej połowie XIX w. we wszystkich zaborach w wyższych warstwach społeczeństwa polskiego zaczęto upowszechniać etos służby społecznej. W działalność charytatywną bardzo często angażowały się kobiety (Smolińska-Theiss, 2007).

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości kluczowe stało się stworzenie ujednoliconego systemu pomocy społecznej i drogę taką otwierała ustawa uchwalona w 1923 r. o opiece społecznej. Ustawa ta rozgraniczała pomoc rządową i samorządową oraz obowiązek pomocy najuboższym nakładała głównie na gminy.

Do 1990 r. najważniejszym celem opieki społecznej było wspieranie osób potrzebujących poprzez zaspokajanie ich bytowych potrzeb. Po tej dacie nadal udzielano koniecznego wsparcia, ale też zobowiązano instytucje państwowe do inicjowania działań, które w efekcie pomogą jednostce lub rodzinie przezwyciężyć trudną sytuację życiową, w jakiej się znalazły. W drugiej w historii Polski ustawie o pomocy społecznej z dnia 29 listopada 1990 r. ustalono, że prawo do świadczeń pieniężnych przysługiwało osobom, które nie miały żadnych źródeł utrzymania lub dochód na osobę w rodzinie nie przekraczał najniższej emerytury. Na mocy ustawy na poziomie gminy powołano ośrodki pomocy społecznej, na poziomie województwa pojawiły się wojewódzkie zespoły pomocy społecznej, a przy ministerstwie utworzono radę pomocy społecznej.

Józefina Hrynkiewicz (2004) przedstawia podział zmian zachodzących w systemie pomocy społecznej po 1990 r. Możemy wyróżnić następujące okresy:

- 1 etap (1989–1990) – przygotowanie ustawy o pomocy społecznej i organizacja instytucji niezbędnych do realizacji nowych zadań;
- 2 etap (1991–1998) – uchwalenie nowej ustawy o pomocy społecznej, utworzenie: gminnych ośrodków pomocy społecznej i wojewódzkich zespołów pomocy społecznej;
- 3 etap (1999–2003) – zmiana w organizacji struktur pomocy społecznej, powstanie powiatowych centrów pomocy rodzinie i nowy podział zadań instytucji;

- 4 etap (2004–2011) – uchwalenie nowej ustawy o pomocy społecznej, skierowanie pomocy społecznej na aktywizację i integrację społeczną.

Obecnie obowiązująca ustawa o pomocy społecznej została uchwalona 12 marca 2004 r. (Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej). Ustawa ta z jednej strony stanowi bardzo ważny etap w rozwoju pomocy społecznej w Polsce, a z drugiej jest wyrazem dostosowania przepisów prawa polskiego z zakresu pomocy społecznej do wymogów prawa Unii Europejskiej. Wielokrotnie ją już nowelizowano, ale poprawki nigdy jeszcze nie wymusiły całościowej jej modyfikacji i nie dotyczyły zakresu świadczeń ani kręgu osób uprawnionych do korzystania z niej. Ostatnim wydarzeniem mającym wpływ na obecną sytuację pomocową w Polsce stanowi uchwalenie Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych). Dzięki tej ustawie ośrodki pomocy społecznej działające w Polsce mogą przekształcać się w centra usług społecznych, które mają wychodzić naprzeciw zmieniającym się oczekiwaniom społecznym. Ustawa ta otwiera nowy rozdział w historii pomocy społecznej w Polsce (jeżeli zostanie pozytywnie odebrana), której efektów możemy spodziewać się w najbliższych latach.

POLSKA TRADYCJA KSZTAŁCENIA DO PRACY SOCJALNEJ – ZARYS

Rozwój pracy socjalnej w Polsce wiążemy z Heleną Radlińską i jej Studium Pracy Społeczno-Oświatowej przy Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (1925 r.). To właśnie Radlińska zaproponowała program kształcenia w formie kursu dla osób zajmujących się już pomocą społeczną. Nie była to ani pierwsza, ani jedyna instytucja kształcąca (powstawały również w Poznaniu, Lwowie, Krakowie), jednak mająca znaczący wpływ na dalsze losy kształcenia pracowników socjalnych chociażby dzięki temu, że program kształcenia zgodny był z obowiązującymi na świecie standardami kształcenia pracowników socjalnych. Po ustaniu działań wojennych w Polsce odczuwalny był brak wystarczającej liczby wykwalifikowanej kadry w instytucjach opieki i pomocy społecznej. Aby temu zaradzić, niektóre instytucje charytatywne, a także władze miast, organizowały dorywcze szkolenia w tym zakresie. Pierwszy powojenny warszawski kurs ukończyło w lipcu 1946 r. kilkadziesiąt osób, a jednym z wykładowców była Irena Sendlerowa (Brenk, 2014, s. 3).

Ważną zmianą w zakresie kształcenia służb społecznych w Polsce było wprowadzenie w 1966 r. nazwy oddzielnego zawodu „pracownik socjalny”, połączone z utworzeniem w tym samym roku Państwowych Szkół Pracowników Socjalnych w Warszawie (1966) i Poznaniu (1966), kształcących na poziomie średnim. Rok później otwarto szkoły dla pracowników socjalnych w Łodzi i Krakowie, w 1968 r. we Wrocławiu, a od lat 70. powstawały placówki w kolejnych miastach. Szkoły te na przestrzeni lat ulegały reorganizacji. Za początek kształcenia wyższego z zakresu pracy socjalnej przyjmuje się rozpoczęcie w 1977 r. na Uniwersytecie Warszawskim 4-letnie studia magisterskie dla pracowników socjalnych (Supińska, 1991, s. 43). Następnie kolejno był Uniwersytet Jagielloński, gdzie w 1988 r. w Instytucie Socjologii uruchomiono specjalność praca socjalna. W 1993 r. powstała trzecia forma kształcenia pracowników socjalnych – specjalizacja z organizacji pomocy społecznej (I i II stopnia). Zorganizowano ją w ramach Centrum Medycznego Kształcenia Zawodowego dla kadry kierowniczej różnych szczebli. Warunkiem rozpoczęcia specjalizacji było posiadanie tytułu magisterskiego jednego z następujących kierunków studiów: socjologia, profilaktyka społeczna i resocjalizacja, administracja, rehabilitacja ruchowa, pedagogika; ponadto studiować mogli lekarze, a także inne osoby z minimum 2-letnim stażem pracy zawodowej i wyższym wykształceniem z dziedziny mającej zastosowanie w pomocy społecznej (Staręga-Piasek, 1991, s. 59–60).

Proces reformowania służb społecznych po 1989 r. był ściśle związany z ustaleniami okrągłego stołu i reformą samorządu terytorialnego. Początkiem była Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o przekazaniu Ministrowi Pracy i Polityki Socjalnej z zakresu działania Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej zadań dotyczących pomocy społecznej, a kolejno Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej. Ustawa ta określiła wymogi kwalifikacyjne, role i zadania pracowników socjalnych (art. 49 Ustawy z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej), co stworzyło konieczność podnoszenia kwalifikacji pracowników pomocy społecznej, a tym samym warunki do rozwoju szkolnictwa zawodowego. Ówczesny podsekretarz stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Socjalnej – Joanna Staręga-Piasek – powołała specjalną komisję programową dla zawodu pracownik socjalny, której celem było przygotowanie nowego, dostosowanego do standardów światowych i warunków ustrojowych 2,5-letniego programu nauczania (program taki został wprowadzony Decyzją nr 7 Ministra Pracy i Polityki Społecznej

z dnia 4 października 1995 r., Dz. Urz. MPiPS nr 6, poz. 7, i obowiązywał od roku szkolnego 1996/1997). Od 1997 r. uruchomiono kształcenie specjalizacyjne w zawodzie pracownik socjalny oraz w zakresie organizacji pomocy społecznej (dla osób zajmujących stanowiska kierownicze w jednostkach pomocy społecznej). Ustalono następujące stopnie specjalizacji zawodowej w zawodzie pracownik socjalny: I stopień specjalizacji zawodowej z zakresu pracy socjalnej (cel: uzupełnienie wiedzy i doskonalenie umiejętności zawodowych pracowników socjalnych) oraz II stopień specjalizacji zawodowej z zakresu pracy socjalnej (cel: pogłębienie wiedzy i doskonalenie umiejętności pracy z wybranymi grupami osób korzystających z pomocy społecznej).

Na początku XXI w. (2004/2005) doszło do likwidacji szkół policealnych pracowników służb społecznych, a konkretniej ich przekształcenia. Ich miejsce zajęły Kolegia Pracowników Służb Społecznych (3-letnie kształcenie) lub przeniesiono kształcenie pracowników socjalnych na uczelnię wyższą. Kształcenie pracownika socjalnego w kolegium zastąpiło kształcenie pracowników socjalnych w systemie policealnym. Warunkiem prowadzenia kolegium było zapewnienie przez szkołę wyższą opieki naukowo-dydaktycznej, która ma na celu zagwarantowanie słuchaczom warunków do realizacji standardów kształcenia. Na uczelniach wyższych praca socjalna była nauczana jako specjalność na kierunkach pokrewnych, natomiast Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów (Dz.U. nr 121, poz. 838) został już wprowadzony nowy kierunek studiów wyższych praca socjalna na poziomie studiów wyższych I stopnia. W ślad za tym w roku akademickim 2006/2007 kilka uczelni wyższych uruchomiło już studia na tym kierunku. Obecnie kształcimy na kierunku praca socjalna na studiach I i II stopnia. Nowelizacją ustawy o pomocy społecznej w 2020 r. dopuszczono kształcenie pracowników socjalnych na poziomie studiów podyplomowych z zakresu metodyki i metodologii pracy socjalnej (art. 116 ust. 1, pkt 4 Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej z późn. zm.) na uczelni realizującej studia na kierunku praca socjalna lub w zakresie pracy socjalnej, po uprzednim ukończeniu studiów na jednym z kierunków (pedagogika, pedagogika specjalna, politologia, polityka społeczna, psychologia, socjologia, nauki o rodzinie), o których mowa w pkt 3 ustawy o pomocy społecznej. Rozporządzenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 22 października 2021 r.

określa minimalne wymogi programowe dla studiów podyplomowych z zakresu metodyki i metodologii pracy socjalnej. W obliczu kryzysu kadr pomocy społecznej daje to możliwość uzyskania pełnych uprawnień do wykonywania zawodu pracownika socjalnego, a tym samym przygotowania kadry do pracy w placówkach służb społecznych.

WYBRANE NOWE TRENDY W POLITYCE SPOŁECZNEJ

Polityka ta odnosi się do zobowiązań państwa w zakresie zaspokajania potrzeb społecznych. Część tej polityki łączy się z działalnością określonych instytucji administracji państwowej różnego szczebla, których wspólną cechą jest autorytet i kolektywizm. Funkcjonowanie całego systemu społecznego i jego współzależność z systemami ekonomicznym oraz politycznym sprawia, że pojawiają się pewne sprzeczności pomiędzy tymi systemami. Można też śmiało stwierdzić, że polityka społeczna umożliwia adaptację systemu społecznego do jego otoczenia, a rozwój potrzeb społecznych wymusza polityzację życia społecznego związaną z rozwojem państwowej interwencji w sferę socjalną (Dziewięcka-Bokun, 2002, s. 63–81). Polityka społeczna według Antoniego Rajkiewicza to „sfera działania państwa oraz innych ciał publicznych i sił społecznych, która zajmuje się kształtowaniem warunków życia ludności oraz stosunków międzyludzkich (zwłaszcza w środowisku zamieszkania i pracy)” (Rajkiewicz, 1998, s. 27). Jak każda działalność publiczna, polityka społeczna może być scharakteryzowana poprzez: 1) cele, czyli to, co ma dzięki niej zostać osiągnięte; 2) podmioty i sposoby osiągania tych celów; 3) nakłady pieniężne i inne konieczne do realizacji celów, 4) proces przekształcania nakładów w świadczenia i usługi dla ludności, 5) wpływ świadczeń i usług na tych, którzy z nich korzystają, oraz na rodziny, społeczności i całe społeczeństwo (Szarfenberg, 2018, s. 26).

Za Mirosławem Grewińskim (Grewiński, Lizut, 2021) nowa – inwestycyjna polityka społeczna winna interpretować swoje zadania jako dobro publiczne. To polityka bazująca m.in. na rozwiniętych usługach społecznych w modelu *welfare mix*, zakładająca inwestycje w profesje – zawody społeczne, to samorządowa polityka społeczna i odpowiedzialna deinstytucjonalizacja. Rozwinięte i zindywidualizowane usługi społeczne są podstawą i przyszłością inwestycyjnej polityki społecznej. To właśnie w tym zakresie należy wskazać nowe trendy w polityce społecznej. Prognozy demograficzne

w Polsce wymuszają zmiany związane m.in. z kreacją nowych usług skierowanych zwłaszcza do osób starszych, osób z niepełnosprawnościami, osób z zaburzeniami psychicznymi i w kryzysie bezdomności oraz dzieci i rodzin w pieczy zastępczej, ale również z przeformułowaniem współpracy w działaniu o charakterze wielosektorowym i multiprofesjonalnym. Obecnie 12% gmin w Polsce nie realizuje usług opiekuńczych, w 2021 r. wzrósł zasięg pogłębianej deprivacji materialnej i społecznej (trudności z zaspokajaniem co najmniej 7 z 13 potrzeb), brak waloryzacji wielu świadczeń, co utrudnia walkę z ubóstwem, negatywne prognozy na koniec 2022 r. i 2023 r. (Szarfenberg, 2022) to tylko kilka wskaźników sugerujących konieczność szukania nowych rozwiązań systemowych. Wśród nich można zaproponować m.in. multiprofesjonalną współpracę międzyresortową, rozwój usług społecznych czy deinstytucjonalizację.

Potrzeba kooperacji w polityce społecznej jest w zasadzie warunkiem koniecznym. Dzięki międzysektorowej, międzyresortowej i międzyorganizacyjnej współpracy o charakterze systemowym oraz budowaniu trwałych partnerstw zyskamy holistyczne i komplementarne diagnozowanie potrzeb i rozwiązywanie problemów społecznych, wspólne podejmowanie inicjatyw oraz planowanie kierunków realizacji lokalnej polityki społecznej, jak również zaangażowanie instytucji i podmiotów działających w różnych obszarach lokalnej polityki społecznej w pomoc osobom będącym w trudnej sytuacji życiowej. Współpraca, partnerstwo lokalne sprzyja kreowaniu i realizacji nowoczesnej polityki społecznej – polityki aktywizującej, wielosektorowej oraz nastawionej na usługi społeczne, umożliwia włączenie w programy wsparcia i pomocy zasobów innych sektorów – edukacji, ochrony zdrowia, kultury, sportu i rekreacji itp. Potrzeba kooperacji to połączenie dostępnych zasobów, form i metod pomocy rozproszonych wśród różnych podmiotów i instytucji, powołanych do przeciwdziałania problemom społecznym. Multiprofesjonalna współpraca może być zatem postrzegana jako propozycja budowania struktur i relacji, na poziomie których odbywa się wymiana doświadczeń, idei i wspólnego realizowania lokalnej polityki społecznej. Zatem tworzenie bardziej efektywnego systemu wsparcia lokalnego dla osób i rodzin oraz wzmacniania kapitału relacyjnego w lokalnych społecznościach wskazuje korzyści dla instytucji i dla jakości lokalnej polityki społecznej. Można tu wskazać m.in.:

- zintegrowanie i skoordynowanie lokalnie działających instytucji i podmiotów wokół wspólnie uzgodnionych celów, co zminimalizuje

ryzyko powielania/dublowania działań, a tym samym przyczyni się do ograniczenia ponoszonych kosztów, a także współdzielenia zasobów, odpowiedzialności, ryzyka i sukcesów;

- szansę na rozwinięcie form pracy zespołowej zarówno w ramach danej instytucji czy organizacji, jak i między nimi;
- budowanie nowych, dających satysfakcję relacji interpersonalnych oraz wzmacnianie już istniejących; uzyskanie wsparcia mentalnego (*know-how*) – dyskusja z partnerami na temat pomysłów, kierunków działania, realizacja projektów;
- powstanie nowych i rozwój już istniejących kanałów komunikacji, sprawny i właściwy przepływ informacji;
- możliwość lepszego zdiagnozowania lokalnych potrzeb społecznych oraz upowszechniania koprodukcji jako nowego podejścia do dostarczania usług społecznych;
- wzrost wiarygodności kooperujących instytucji, poprawa ich wizerunku w społeczności lokalnej – wspólne działania nie tylko promują ideę współpracy i partnerskiego podejścia do diagnozowania i zaspokajania potrzeb osób, rodzin, grup i zbiorowości, lecz także mogą realnie wpływać na jakość życia społeczności lokalnej (Modele Kooperacji. Księga rekomendacyjna, 2021, s. 9–10).

Kolejnym trendem jest polityka społeczna zmierzająca w kierunku świadczenia usług, jako tych, które przejmują wiodącą rolę w systemie pomocowym, wpłyną one na jakość życia, profesje społeczne i rynek pracy, zmieniają strukturę *welfare state*. Nowe potrzeby i wyzwania wymuszają kreację nowych usług i inne formy ich dostarczania, wymuszają indywidualizację usług, inwestycje w kadry oraz możliwość integracji i koordynacji tych usług np. w centrach usług społecznych. Owe centra pełnić mają rolę koordynującą i sieciującą usługi w danej gminie adresowane do ogółu mieszkańców oraz dostosowane do specyfiki wspólnoty samorządowej. Proces ten nazywany przez Marka Rymśkę „kroczącą zmianą systemową” przewiduje przeprowadzenie diagnozy i rozeznania potrzeb i potencjału społeczności lokalnej w zakresie usług społecznych, realizację Programu Usług Społecznych, utworzenie nowych miejsc świadczenia usług społecznych, poprawę skuteczności udzielania usług społecznych i zwiększenie ich dostępności, prowadzenie działań na rzecz integracji i wspierania społeczności lokalnej z wykorzystaniem jej potencjału oraz organizowanie działań samopomocowych, wolontariackich i sąsiedzkich.

Usługi kierowane do ogółu mieszkańców danej społeczności oznaczają działania z zakresu (art. 2.1, Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizacji usług społecznych przez centrum usług społecznych): polityki prorodzinnej, wspierania rodziny, systemu pieczy zastępczej, pomocy społecznej, promocji i ochrony zdrowia, wspierania osób z niepełnosprawnościami, edukacji publicznej, przeciwdziałania bezrobociu, kultury, kultury fizycznej i turystyki, pobudzania aktywności obywatelskiej, mieszkalnictwa, ochrony środowiska oraz reintegracji zawodowej i społecznej. Mają być podejmowane przez gminę w celu zaspokajania potrzeb wspólnoty samorządowej, świadczone w formie niematerialnej bezpośrednio na rzecz osób, rodzin, grup społecznych, grup mieszkańców o określonych potrzebach lub ogółu mieszkańców. Rozwój usług społecznych związany jest również z rozwojem kadr pomocy społecznej, stąd w CUS pojawiają się nowe stanowiska: organizator usług społecznych i koordynator indywidualnych planów usług. Istotną rolę przypisano również organizatorowi społeczności lokalnej. Najważniejszy cel tej zmiany to rozwój lokalnych systemów usług społecznych (CUS) w powiązaniu z czterema zasadami programowymi (Rymsza, 2021):

- (1) odejściem od dominacji logiki selektywności wsparcia na rzecz zasady powszechności;
- (2) personalizacją wsparcia usługowego i budowaniem relacji pomocowej opartej na współpracy specjalistów i mieszkańców;
- (3) integracją usług przy wykorzystaniu potencjału lokalnych usługodawców z różnych sektorów;
- (4) otwarciem systemu pomocy społecznej na współpracę z podmiotami prowadzącymi działania z zakresu zdrowia, rehabilitacji, kultury i innych obszarów sfery społecznej.

No i w końcu deinstytucjonalizacja jako zmiana sposobu myślenia. Proces ten rozumiany powinien być jako priorytet usług społecznych realizowanych w środowisku zamieszkania, nad usługami stacjonarnymi; rozwój lokalnych zindywidualizowanych usług, w tym usług o charakterze zapobiegającym, które mają ograniczyć konieczność opieki instytucjonalnej; działania zmierzające do wykorzystania zasobów i potencjału instytucjonalnej opieki długoterminowej na poczet rozwoju nowych usług środowiskowych w społeczności lokalnej oraz zabezpieczenie usług stacjonarnej opieki długoterminowej, jako ostatni element systemu. Za Mirosławem Grewińskim i Joanną Lizut (2021) temat jest ważny z kilku

powodów, m.in.: po pierwsze po ponad 30 latach od początku transformacji w Polsce przyszedł czas na refleksję, jak uzupełnić programy dalszych reform o miękkie elementy modernizacji związane przede wszystkim z rozwojem usług społecznych oraz infrastruktury społecznej. Po drugie temat deinstytucjonalizacji usług społecznych jest ważny z punktu widzenia coraz większej potrzeby podzielenia się odpowiedzialnością za realizację zadań społecznych na szczeblach lokalnych z różnymi interesariuszami, w tym z organizacjami pozarządowymi i podmiotami ekonomii społecznej, a także z podmiotami wyznaniowymi oraz sektorem nieformalnym. Po trzecie temat deinstytucjonalizacji wpisuje się w aktualny dyskurs dotyczący nowej agendy unijnej na lata 2021–2027, gdzie Unia Europejska chce przeznaczyć na rozwój usług społecznych i deinstytucjonalizację znaczne środki Europejskiego Funduszu Społecznego. Przekłada się to na powstawanie polskiej Strategii Rozwoju Usług Społecznych do 2035 r. w Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej oraz na rozpoczęcie od 2020 r. procesu przekształceń wielu ośrodków pomocy społecznej w centra usług społecznych (CUS). I po czwarte temat deinstytucjonalizacji jest ważny w kontekście konieczności zredefiniowania kompetencji kadr systemu pomocy społecznej w Polsce czy szerzej – lokalnej polityki społecznej i kreacji nowych profesji społecznych, które będą niezbędne, aby odpowiadać na potrzeby i wyzwania socjalne przyszłości. Wyzwania związane z deinstytucjonalizacją to głównie wzrost świadomości ogółu społeczeństwa nt. środowiskowych usług społecznych, środowiskowy pracownik socjalny jako lider tego procesu, dialog z pracownikami dużych instytucji i ich stopniowe przekwalifikowanie w kierunku służb oraz profesji środowiskowych, roztropna i ewolucyjna reorganizacja systemów w kierunku deinstytucjonalizacji, inwestycje w lokalną infrastrukturę społeczną, CUS (Centrum Usług Społecznych) jako lokalny koordynator usług oraz Krajowa Strategia Rozwoju Usług Społecznych 2021–2035 jako długoterminowa szansa. Obecne trendy w polityce społecznej, jej inwestycyjny charakter oraz nastawienie na zmianę sposobu myślenia zmuszają niejako system pomocy społecznej do reform i dostosowania do zmieniającej się rzeczywistości.

PODSUMOWANIE I REKOMENDACJE

Nawet najmocniej ugruntowana tradycja musi mierzyć się ze zmiennością świata i społecznych uwarunkowań podejmowanej aktywności. Polska szkoła pracy socjalnej musi zderzać się ze współczesnymi wyzwaniami, w tym z nowymi trendami w polityce społecznej. Dynamiczna i zmieniająca się rzeczywistość społeczna wymaga ponadto nowych, rewitalizujących i krytycznych interpretacji dorobku klasyków, którzy stworzyli podwaliny polskiej szkoły pracy socjalnej. Polska tradycja pracy socjalnej znalazła się w obliczu nowych wyzwań, jakie stawia przed nią polityka społeczna.

W zakresie pracy socjalnej słuszne wydaje się wskazanie rekomendacji:

- praca socjalna oparta na rozwiniętych usługach społecznych, które ukazują podmiotowość człowieka potrzebującego w centrum wszelkich działań pomocowych;
- wielopłaszczyznowa i multiprofesjonalna współpraca międzyinstytucjonalna, międzysektorowa i międzyresortowa;
- deinstytucjonalizacja rozumiana jako gwarancja poszanowania praw człowieka oraz lepsza jakość życia;
- zmiana systemu pomocy społecznej z instytucjonalnego na świadczony w formie usług środowiskowych i realizowany wśród społeczności lokalnej;
- bazowanie na kapitale społecznym, potencjale, zasobach, wymianie doświadczeń;
- rozwinięte wolontariat i partnerstwo lokalne;
- z tradycji zawodu pracownika socjalnego: bojownik – instruktor – profesjonalista w nowych oraz wielu rolach, m.in.: caseworker, case manager, organizator społeczności lokalnej, animator społeczności lokalnej, organizator usług społecznych, koordynator indywidualnych planów usług społecznych, sieciowiec.

Współczesna praca socjalna stoi przed wieloma wyzwaniami, które zapewne generują zagrożenia, ale przede wszystkim stwarzają perspektywę rozwoju.

Kształcenie do pracy socjalnej stanowi najważniejszy element przygotowania profesjonalnych kadr pomocy społecznej. Zatem i w tym względzie nasuwa się kilka rekomendacji, m.in.:

- ukierunkowanie na rozwój zawodów i profesji pomocowych oraz ich integrację;

- wprowadzenie do programów kształcenia aspektów związanych ze zmianami w polityce społecznej;
- zwrócenie większej uwagi na kształcenie pracownika socjalnego – organizatora społeczności lokalnej, organizatora usług społecznych;
- poszerzanie kształcenia w ramach korzystania z funduszy zewnętrznych umożliwiających rozwój pomocy społecznej i pracy socjalnej;
- zwiększenie wysiłków w celu podnoszenia prestiżu zawodowego pracowników socjalnych i innych profesji pomocowych.

Polska tradycja pracy socjalnej wobec nowych trendów w polityce społecznej daje wiele możliwości. Wprowadzone przez Helenę Radlińską pojęcie sił społecznych jednostkowych i zbiorowych podkreślających znaczenie środowiska społecznego i jego oddziaływania na człowieka staje się dzisiaj wręcz drogowskazem działań współczesnej pomocy i polityki społecznej skoncentrowanej na całych społecznościach. Korzystanie z tradycji i doświadczeń pracy socjalnej da obecnym działaniom silne podwaliny zbudowane na wartościach i doświadczeniu. Tak jak nie ma w pracy socjalnej teorii bez praktyki oraz praktyki bez teorii, tak nowe trendy w polityce społecznej i pomocy społecznej, wykorzystując dorobek pracy socjalnej, dadzą profesjonalne, zintegrowane, spójne działania na rzecz społeczeństwa polskiego. Nowe rozwiązania mogą przynieść nową jakość.

BIBLIOGRAFIA

- Brenk, M. (2014). Kształcenie pracowników socjalnych w Polsce ludowej. *Studia Edukacyjne*, 31, 233–248.
- Czarnecki, P.S. (2013). *Praca socjalna*. Warszawa: Difin.
- Dziewięcka-Bokun, L. (2002). O sposobach rozumienia polityki społecznej. W: B. Ponikowski, J. Zarzeczny (red.), *Uwarunkowania współczesnej polityki społecznej* (s. 63–81). Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Grewiński, M., Lizut, J. (red. n.). (2021). *Deinstytucjonalizacja w polityce społecznej – szanse i zagrożenia*. Warszawa: Instytut Naukowo-Wydawniczy „Spacium”.
- Hryniewicz, J. (2004). Zakres i kierunki zmiany w pomocy społecznej. W: M. Rymśa (red.), *Reformy społeczne – bilans dekady* (s. 105). Warszawa: WSP TWP.
- Modele Kooperacji. Księga rekomendacyjna. (2021). Rzeszów–Toruń–Katowice.
- Rajkiewicz, A. (1998). Istota polityki społecznej – wczoraj i dziś. W: A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Książkowski (red.), *Polityka społeczna* (s. 27). Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

- Rymsha, M. (2021). Centra usług społecznych. Krocząca zmiana systemowa. *Wiadomości społeczne*, 1(24), 8–10.
- Skidmore, R.A., Thackeray, M.G. (1998). *Wprowadzenie do pracy socjalnej*. Katowice: BPS, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Smolińska-Theiss, B. (2007). U źródeł pracy społeczno-kulturalnej, w środowisku – z polskiej tradycji. *Pedagogika Społeczna*, 4, 23–36.
- Starega-Piasek, J. (1991). Założenia programowe i treści kształcenia na specjalizacji z organizacji pomocy społecznej. Studium medycyny społecznej centrum medycznego kształcenia podyplomowego. W: E. Leś, J. Rosner (red.), *Kształcenie pracowników socjalnych* (s. 59–60). Warszawa: Ośrodek Badań Społecznych.
- Supińska, J. (1991). Kształcenie pracowników socjalnych na poziomie studiów magisterskich. W: E. Leś, J. Rosner (red.), *Kształcenie pracowników socjalnych* (s. 43). Warszawa: Ośrodek Badań Społecznych.
- Szarfenberg, R. (2018). Pojęcie polityki społecznej. W: G. Firlit-Fesnak, J. Męcina (red.), *Polityka społeczna* (s. 26). Warszawa: WN PWN.
- Szarfenberg, R. (2022). Raport Poverty Watch. Monitoring ubóstwa finansowego i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce 2021–2022, Polski Komitet Europejskiej Sieci Przeciwdziałania Ubóstwu (EAPN Polska), Warszawa 2022.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o przekazaniu Ministrowi Pracy i Polityki Socjalnej z zakresu działania Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej zadań dotyczących pomocy społecznej (Dz.U. 1990 nr 29, poz. 172).
- Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 1990 nr 87, poz. 506).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2021, poz. 2268, 2270, 2022 r. poz. 1, 66).
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz.U. 2019, poz. 1818).

POLISH SOCIAL WORK TRADITION IN THE FACE OF NEW TRENDS IN SOCIAL POLICY

ABSTRACT

Contemporary social work, and thus the social worker, face challenges. On the one hand, there are social problems and the key role of a social worker, on the other, new trends in social policy. In order to look at social work holistically, these areas should be treated in a compatible way. An investment social policy based on developed social services, multi-faceted and multi-professional inter-institutional, inter-sectoral and inter-ministerial cooperation, deinstitutionalization understood as a guarantee of respect for human rights and a better quality of life are the expectations set for today's changes. The place of social work and the role of the social worker in the context of opportuni-

ties, challenges and threats leading to the subjectivity of the person in need being in the centre of any assistance activities is a key issue of the reflection. The essence of these changes should also be the development of professions and supporting professions. A chance for new solutions, new quality and finding an alternative social model that would be more effective and adapted to current social expectations are probably a challenge for a social worker as a coordinator, implementer of assistance activities and social services.

KEYWORDS: social work, social worker, social policy, service, deinstitutionalization, education